

УДК 351.74:355.292(100):364.4-056.26/.29

[https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-5\(22\)-2782-2796](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-5(22)-2782-2796)

Лахижа Микола Іванович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління, адміністрування та права Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, <https://orcid.org/0000-0001-8676-4578>

Кульчій Інна Олексіївна кандидат наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного управління, адміністрування та права Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, <https://orcid.org/0000-0002-0063-6493>

Черненко Олена Михайлівна кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного управління, адміністрування та права Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, <https://orcid.org/0000-0003-4178-5417>

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ: ФАКТОРИ ТА МЕХАНІЗМИ

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-прикладний аналіз іноземного досвіду формування систем соціально-економічної реінтеграції ветеранів війни. Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентними викликами, з якими стикається Україна в умовах триваючої агресії, що потребує негайного вибудовування дієвої державної політики щодо повернення захисників до цивільного життя. Автори розглядають реінтеграцію не просто як надання пільг, а як складну систему, що охоплює правове забезпечення, економічні стимули, соціальний захист, ментальну адаптацію та інституціалізацію процесів на всіх рівнях публічного управління. У роботі уточнено поняття адвокації (advocacy) як структурованого процесу захисту інтересів ветеранів, спрямованого на зміну державної політики через ухвалення нормативних актів та мобілізацію громадськості. Наголошено, що ефективна реінтеграція можлива лише за умови тристороннього узгодження інтересів: держави (безпека та стабільність), суспільства (соціальний мир та інклюзивність) та самих ветеранів (самореалізація та добробут). Особливу увагу приділено порівняльному аналізу світових концепцій. Автори аналізують досвід США, Великої Британії, Німеччини, Польщі та інших країн-

ISSN 3041-1793 Online

членів НАТО. Встановлено еволюцію підходів до формування ветеранської політики.

За підходом 2015 року (на основі звіту Бундестагу), основними факторами успіху вважалися інтенсивність участі країни у закордонних місіях, рівень законодавчого закріплення прав та активність ветеранських організацій як лобістів. Основними механізмами виступали інституційні (централізоване управління), економічні (фінансові гарантії) та символічні (нагороди, дні ветеранів) заходи. Згідно з підходом 2021 року (звіт NATO STO), фокус змістився на більш глибокі процеси: трансформацію ідентичності ветерана, безпековий та історичний контексти, а також культуру визнання в суспільстві. Механізми стали більш персоналізованими, включаючи кейс-менеджмент та превентивні заходи соціально-психологічної допомоги.

У статті детально розкрито проблему «зворотного культурного шоку», що виникає при переході ветерана від колективістської культури армії до індивідуалістичного цивільного життя. Автори підкреслюють роль громади як критичного фактора успішної адаптації, що підтверджується дослідженнями Американської асоціації психологів. Важливим аспектом є перехід від пасивної соціальної допомоги до активного управління людськими ресурсами, де ветеран розглядається як цінний ресурс для економіки держави. Гендерна складова виділена як одна з пріоритетних для України. З огляду на те, що в ЗСУ служить понад 75 тисяч жінок (що значно перевищує середні показники країн НАТО), система реінтеграції має включати спеціалізовані антидискримінаційні політики та програми, адаптовані до потреб ветеранок.

Дослідження також торкається геополітичного та безпекового контексту. Автори звертають увагу на побоювання європейських партнерів (зокрема Польщі) щодо можливого зростання транскордонної злочинності після завершення війни. Водночас у статті аргументовано позицію МЗС та Мінветеранів України: ветерани є не загрозою, а чинником безпеки для всієї Європи. Окремо відзначено важливість міжнародної підтримки та програм оцінювання, таких як ініціативи Державного департаменту США щодо реінтеграції українських ветеранів.

Наголошується, що для України критично важливим є впровадження моделі «Бізнес дружній до ветеранів», подолання упереджень роботодавців та розвиток мережі локальних центрів підтримки. Пропонується використовувати індивідуалізований підхід (кейс-менеджмент), який уже успішно апробований у Фінляндії, Литві та Польщі, де алгоритм дій ветерана розробляється ще до його звільнення з лав Збройних сил.

Ключові слова: ветерани, соціально-економічна реінтеграція, інституціалізація, система, іноземний досвід, права ветеранів, гендерний підхід, адвокація, фактори впливу, механізми, інституціалізація прав ветеранів, публічне управління та адміністрування.

Lakhyzha Mykola Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration, Administration and Law of the Yuriy Kondratyuk Poltava Polytechnic National University, Poltava, <https://orcid.org/0000-0001-8676-4578>

Kulchiy Inna Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor, Head of the Department of Public Administration, Administration and Law of the National University "Poltava Polytechnic named after Yuriy Kondratyuk", Poltava, <https://orcid.org/0000-0002-0063-6493>

Chernenko Olena Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Public Administration, Administration and Law of the National University "Poltava Polytechnic named after Yuriy Kondratyuk", Poltava, <https://orcid.org/0000-0003-4178-5417>

FOREIGN EXPERIENCE IN FORMING A SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC REINTEGRATION OF VETERANS: FACTORS AND MECHANISMS

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical and applied analysis of foreign experience in the formation of systems for the socio-economic reintegration of war veterans. The relevance of the study is due to the unprecedented challenges that Ukraine faces in the context of ongoing aggression, which requires the immediate development of an effective state policy for the return of veterans to civilian life. The authors consider reintegration not simply as the provision of benefits, but as a complex system that includes legal support, economic incentives, social protection, mental adaptation and institutionalization of processes at all levels of public administration. The work clarifies the concept of advocacy as a structured process of protecting the interests of veterans, aimed at changing state policy through the adoption of regulatory acts and public mobilization. It is emphasized that effective reintegration is possible only under the condition of tripartite coordination of interests: the state (security and stability), society (social peace and inclusiveness) and veterans themselves (self-realization and well-being). Particular attention is paid to a comparative analysis of world concepts. The authors analyze the experience of the USA, Great Britain, Germany, Poland and other NATO member states. The evolution of approaches to the formation of veterans' policy is established.

According to the 2015 approach (based on the Bundestag report), the main factors of success were considered to be the intensity of the country's participation in foreign missions, the level of legislative consolidation of rights and the activity of veterans' organizations as lobbyists. The main mechanisms were institutional

ISSN 3041-1793 Online

(centralized management), economic (financial guarantees) and symbolic (awards, veterans' days) measures. According to the 2021 approach (NATO STO report), the focus has shifted to deeper processes: the transformation of the veteran's identity, security and historical contexts, as well as the culture of recognition in society. Mechanisms have become more personalized, including case management and preventive measures of socio-psychological assistance. The article reveals in detail the problem of "reverse culture shock" that occurs when a veteran transitions from the collectivist culture of the army to individualistic civilian life. The authors emphasize the role of the community as a critical factor in successful adaptation, which is confirmed by research by the American Psychological Association. An important aspect is the transition from passive social assistance to active human resource management, where the veteran is considered a valuable resource for the state economy. The gender component is highlighted as one of the priorities for Ukraine. Given that over 75,000 women serve in the Armed Forces of Ukraine (which significantly exceeds the average figures for NATO countries), the reintegration system should include specialized anti-discrimination policies and programs adapted to the needs of female veterans.

The study also touches on the geopolitical and security context. The authors draw attention to the concerns of European partners (in particular, Poland) regarding the possible increase in cross-border crime after the end of the war. At the same time, the article argues the position of the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine: veterans are not a threat, but a security factor for the whole of Europe. The importance of international support and assessment programs, such as the initiatives of the US Department of State for the reintegration of Ukrainian veterans, is particularly noted.

It is emphasized that the implementation of the "Veteran-Friendly Business" model, overcoming employer prejudices, and developing a network of local support centers are critically important for Ukraine. It is proposed to use an individualized approach (case management), which has already been successfully tested in Finland, Lithuania and Poland, where the veteran's action algorithm is developed even before his discharge from the Armed Forces.

Keywords: veterans, socio-economic reintegration, institutionalization, system, foreign experience, veterans' rights, gender approach, advocacy, influencing factors, mechanisms, institutionalization of veterans' rights, public management and administration.

Постановка проблеми. Реінтеграція ветеранів війни в Україні стає особливо необхідною в ході та після завершення війн і вимагає комплексного підходу: державної та громадської підтримки, інституціалізації процесу, врахування соціально-економічних можливостей тощо. Отже, потрібна

система, яку доцільно розглядати як складне явище : порядок, зумовлений правильним розташуванням та взаємним зв'язком; форма організації, будова; сукупність елементів; сукупність принципів [1, с. 286]

В Україні сформовано систему інституцій, яка здійснює формування та реалізацію соціально-економічної реінтеграції ветеранів, зокрема: Комітет ВРУ з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів; Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки; Міністерство у справах ветеранів та суміжні міністерства (оборони, внутрішніх справ, соціальної політики; охорони здоров'я; економіки; цифрової трансформації); спеціалізовані державні установи (Український ветеранський фонд, Національна служба здоров'я України); органи місцевого самоврядування; ЦНАПи; ветеранські хаби; Рада ветеранів при Мінветеранів; Уповноважений ВРУ з прав людини (Омбудсмен). Життєва важливість вироблення та реалізації такої політики визначається складними умовами війни та вимагає уважного врахування національної специфіки з урахуванням зарубіжного досвіду.

Особливого значення набувають процес та процедура реінтеграції – сукупність послідовних дій, спрямованих на забезпечення вироблення та реалізації прав ветеранів війни. На нашу думку, цей порядок встановлюється інституціалізацією прав ветеранів (правове та організаційне забезпечення і створення соціально-економічної основи для всебічної реінтеграції ветеранів).

Адвокацію (advocacy) ми розуміємо як структурований процес просування та захисту інтересів ветеранів, спрямований на вироблення та зміну державної політики, шляхом ухвалення нормативних актів та прийняття важливих управлінських рішень. Вона передбачає системні дії (розробка законопроектів, мобілізація громадськості, роз'яснювальна робота). Виділення гендерної складової пояснюється її особливим значенням в процесі забезпечення реінтеграції ветеранів.

Система соціально-економічної реінтеграції ветеранів розглядається нами як частина загальної системи вироблення та забезпечення прав ветеранів війни, комплексне явище, в якому в рамках сформованої державної політики поєднуються державні, регіональні та місцеві програми, громадські ініціативи, міжнародна підтримка через цільове виділення коштів та організацію обміну досвідом для успішного переходу захисників від військової служби до цивільного життя. Ця система охоплює правове та організаційне забезпечення (інституціалізація), працевлаштування, підприємництво, соціальний захист, освіту та охорону здоров'я, ментальну адаптацію тощо. Важливо забезпечити гендерний підхід та адвокацію прав ветеранів.

При виробленні та реалізації державної політики важливим є вивчення та використання зарубіжного досвіду, який вивчався нами при реалізації проекту «Інклюзивна екосистема соціально-економічної реінтеграції ветеранів: безпекоорієнтований підхід».

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз свідчить, що українські вчені основну увагу звертають на теоретичні аспекти та практику розробки і впровадження політики щодо ветеранів війни в Україні. Як приклад можна навести публікації про соціально-економічну складову реінтеграції: Н. Азьмук [2], А. Вербицька [3], В. Ординович [4], Ю. Попик [5] Лише незначна частина публікацій присвячена аналізу зарубіжного досвіду та виробленню рекомендацій щодо його впровадження в Україні. В основному розглядаються головні засади реінтеграції ветеранів війни у США: Р. Величко [6], Г. Коваль та Д. Мурашко [7], І. Мамаєв [8], або робиться огляд реінтеграції в кількох країнах: Я. В Петруненко, Д. Злобін [9]. Доцільно виокремити також аналітичні довідки [10], [11] та інші, які присвячені аналізу можливостей використання зарубіжного досвіду в Україні.

Предметом нашого аналізу були також публікації зарубіжних авторів, аналітичні довідки та матеріали сайтів державних інституцій і недержавних організацій ветеранів (Болгарія, Великобританія, Німеччина, Польща, США та інші) Варто відзначити також помітну кількість періодичних видань, частина матеріалів яких присвячена економічним, соціальним проблематиці реінтеграції. Так, повністю присвячений проблемам ветеранів журнал *Journal of Veterans Studies*. Серед інших можна виділити: Вишеградський журнал з прав людини (*Visegrad Journal on Human Rights*), Балтійський журнал економічних досліджень (*Baltic Journal of Economic Studies*). Прикладом висвітлення гендерних проблем та інклюзивності реінтеграції можуть бути публікації в журналі «Аналітичний огляд FBA », включаючи й аналіз українського досвіду [12]

Мета статті – виявити, узагальнити та систематизувати зарубіжний досвід формування системи соціально-економічної реінтеграції ветеранів, розкрити основні фактори впливу та механізми реінтеграції

Виклад основного матеріалу. Вже при постановці проблеми ми задекларували розуміння реінтеграції як складного тристороннього процесу, в якому потрібно добитися узгодження інтересів ветеранів, суспільства та держави. На нашу думку, адвокація в такому випадку має розумітися не лише як захист та промоція інтересів ветеранів, а й як забезпечення розуміння громадськістю та особами, що виконують функції держави необхідності гарантування ветеранам перспективи реінтеграції. Для цього видається необхідною модернізація публічної адміністрації, яка має бути респонсивною – чутливою до потреб населення: відчувати ці потреби та гнучко реагувати на них [13]

Вітчизняний та зарубіжний досвід підтверджують, що з філософської точки зору доцільно всіх учасників процесу реінтеграції ветеранів розглядати як складні категорії, наприклад, ветерани війни можуть поділятися на учасників бойових дій, учасників війни, інвалідів, суттєвим є гендерний

фактор тощо; громадянське суспільство неминуче має узгоджувати інтереси різних груп населення, включаючи й ветеранів; державні інтереси можуть змінюватися в результаті зміни соціально-економічних, політичних та інших факторів – включаючи вплив війни. В умовах України суттєвого значення набувають врахування перспективи вступу до ЄС та НАТО. Специфіка окремих країн проявляється у формулювання статусу ветерана, інституціоналізації процесу реінтеграції тощо.

Інфографіка згенерована ШІ (Gemini) на основі дослідження авторів.

Згідно завдання, схема побудована у вигляді діаграми Венна, де: спільне є фундаментом суспільного договору і включає національну безпеку, стабільність країни, патріотизм і успішну інтеграцію ветеранів у цивільне життя, що є вигідним для всіх сторін. Зони інтересів сторін включають їх специфічні потреби та пріоритети. Зони розбіжностей (перехідні) відображають ситуації накладення інтересів, що призводить до конфліктів.

Ефективна реінтеграція можлива лише тоді, коли держава забезпечує інституційну основу, громадянське суспільство усвідомлює важливість цього процесу, а ветерани отримують можливості для активної співучасті у ньому. Інтереси держави, суспільства та ветеранів розглядаються в багатьох публікаціях зарубіжних вчених, які можна ґрадувати таким чином: роль суспільства та громади; ідентичність та соціокультурні процеси; державна політика; інклюзивність та гендерний підхід. Наприклад, класичною для першого підходу можна вважати опубліковану в журналі Американської

ISSN 3041-1793 Online

асоціації психологів статтю А. Демерс «Коли ветерани повертаються: роль громади в реінтеграції» [14]. На основі вивчення досвіду ветеранів війни в Іраку та Афганістані відзначено високий рівень стресу під час реінтеграції. Рекомендації включають створення груп соціальної підтримки та перехідних груп; навчання військово-культурній компетентності для клініцистів, соціальних працівників та консультантів коледжів; та подальші дослідження для визначення шляхів успішної реінтеграції в суспільство.

Роль громади і суспільства аналізується також в рамках масштабних проєктів «Удосконалення досліджень реінтеграції ветеранів у громаду» (США, 2019-2024 рр.) та «Проєкт ветеранів громади». Держава, громада та родина розглядаються як стейхолдери реінтеграції ветеранів [15]

Проблему «зворотного культурного шоку» при поверненні ветерана з армії розкривають Б, Бергман, Х. Бердетт та Н. Грінберг у статті [16], вказуючи на «колективістську» культуру армії та «індивідуалізм» цивільного життя.

Відзначається також значна роль освіти та бізнесу в реінтеграції. Ветеран розглядається як «ресурс» для економіки (інтерес держави та бізнесу) через задоволення його потреб у освіті та праці для самореалізації (інтереси ветеранів).

Огляд публікацій свідчить про відсутність на даний час консолідованого бачення факторів та механізмів формування системи соціально-економічної реінтеграції ветеранів. Розходження між США та європейськими країнами-членами НАТО щодо політики блоку та методів спільних дій не дозволє однозначно стверджувати про перспективу розробки єдиних вимог до реінтеграції ветеранів.

Проте вже нагромаджено певний досвід, який варто враховувати. Показовим, як нам видається, може бути порівняння висвітлення цієї проблеми у двох виданнях – аналітичному звіті Наукової служби німецького Бундестагу, що присвячений порівняльному аналізу концепцій ветеранської політики у восьми країнах: «Міжнародна політика щодо ветеранів: порівняльні концепції та соціальна інтеграція» (2015) [17] (Таблиця 1) та Звіті NATO STO TR-HFM-263 «Перехід військових ветеранів від дійсної служби до цивільного життя» (2021) (Таблиця 2) [18]

Таблиця 1.

Фактори та механізми формування систем реінтеграції ветеранів (2015)

Фактор	Зміст	Механізм	Зміст
Інтенсивність участі у іноземних місіях	Пряма залежність від кількості та розмірів місій	Інституційні	Інституції для ветеранів, централізоване управління, ветеранські центри
Рівень суспільного визнання	Високий статус військових у суспільстві як критичний фактор	Економічні	Фінансова підтримка, гарантії доходу, підтримка зайнятості та бізнесу
Рівень законодавчого закріплення	Перехід до комплексних законів систематизує процеси реінтеграції	Соціальні	Освіта, медичне забезпечення, підтримка сімей, психологічна допомога
Активність ветеранських організацій	Лобювання, формування громадської думки, адвокація	Символічні	Нагороди, дні ветеранів, інформкомпанії

Підготовлено авторами згідно [17]

Отже, успішний досвід реінтеграції базується на поєднанні твердих фінансових гарантій для ветеранів і їх сімей, інституційним забезпеченням послуг та суспільним визнанням

Таблиця 2

Фактори та механізми формування систем реінтеграції ветеранів (2021)

Фактор	Зміст	Механізм	Зміст
Трансформація ідентичності ветеранів	Необхідність процесу глибоких змін	Інституційні та регуляторні механізми	Визначення статусу та рамок переходу, вимірюваність результатів
Безпековий контекст	Наявність загроз і викликів для держави	Соціально-економічні	Підтримка зайнятості, профілактика інвалідності
Історичний контекст	Історичний досвід	Соціально-психологічні	Медична та соціальна допомога, залучення сімей
Культура визнання	Відношення суспільства	Громадські	Активна участь громад

Підготовлено авторами згідно [18]

ISSN 3041-1793 Online

Увага також звертається на застосування індивідуалізованого підходу (Велика Британія, Литва, Польща, Фінляндія), що передбачає розробку індивідуальних планів реінтеграції, використання персональних кейс-менеджментів, створення зрозумілого для військового алгоритму дій ще до його звільнення з армії тощо). Пропонується перехід від пасивної соціальної допомоги до активного управління людськими ресурсами, що означає визнання ветерана цінністю для держави і суспільства.

Останнім часом більше уваги звертається на забезпечення гендерного підходу, що особливо актуально для України. Так, за даними Генштабу, у Збройних Силах України служить понад 75 тис. жінок. За останні два роки зафіксовано стрімке зростання кількості жінок на офіцерських посадах – з 4% до 21%. Кількість військовослужбовиць у арміях країн-членів НАТО коливається від 0,3% до 20% (у США, наприклад, 17%, у Великій Британії – 11%, в Польщі – 7%, в Данії – 8%, в Естонії – 10% тощо). Інтеграція гендерних перспектив в арміях спрямована на створення рівних можливостей для жінок і чоловіків у військовій службі, що досягається змінами у діючому законодавстві. Це включає доступ до всіх військових спеціальностей, у тому числі безпосередньо у бойових підрозділах.

Також важливим аспектом є активне впровадження антидискримінаційних політик та дотримання принципів гендерної рівності: запобігання дискримінації та сексуальному домаганням, створення безпечного та справедливого робочого середовища для всіх військовослужбовців, незалежно від статі. Відтак, виникають питання щодо особливостей роботи по створенню умов реінтеграції для ветеранів-жінок.

Доцільно відзначити також пряму допомогу, яку надають країни ЄС та НАТО Україні в роботі з ветеранами. Як приклад, можна привести дослідження, аналітичні матеріали, взаємодію українських та зарубіжних державних інституцій та НДО. Так з березня 2002 року по лютий 2023 року на замовлення Бюро операцій з питань конфліктів та стабілізації (CSO) Державного департаменту США компанією Resonance Global проводилося оцінювання Програми реінтеграції ветеранів в Україні. Були розглянуті конкретні питання (користь ветеранам, гендерні аспекти, користь уряду, переваги впровадження електронного ресурсу тощо) та вироблені пропозиції [19]. Особливо важливими можна назвати рекомендації для громадських організацій.

Водночас, слід відмітити, що досі в країнах НАТО відношення до ветеранів формувалося на основі визнання важливості армії для потенційного захисту країни та участі у миротворчих місіях. В Україні триває опір агресору, що робить захисників країни особливо важливими для суспільства. Кількість ветеранів у порівнянні з кількістю населення в Україні значно вища, ніж в

ISSN 3041-1793 Online

країнах НАТО (називають цифри нинішніх та потенційних ветеранів від 1.3 млн. чол. до 5 млн.)

Тому повернення значної кількості військових до мирного життя вимагатиме уваги не лише українського суспільства, а й європейського загалу. Наприклад, частина українських ветеранів може приїхати до країн Європи аби воз'єднатися зі своїми сім'ями чи шукати стабільності. Цей процес вимагатиме посилення прикордонного контролю, постійного моніторингу, співпраці між службами та розробки відповідних процедур для мінімізації ризику міграції злочинними угрупованнями та радикалізованими ветеранами, що вже усвідомлюється в Європі. Як приклад можна навести розробку нового законодавства відносно захисту іноземців у Польщі (уведено з 5 березня 2026 року).

Важливо відзначити і неоднозначне відношення в Європі до українських ветеранів, повернення яких порівнюють із поверненням радянських солдат після війни в Афганістані, яке призвело до зростання злочинності. Так, президент Польщі А. Дуда в інтерв'ю The Financial Times, (3 лютого 2025 року) заявив, що закінчення російсько-української війни може призвести до вибуху міжнародної організованої злочинності. Президент Польщі побоювався, що вона разом з ветеранами перекинеться з України на Польщу, а також вплине на країни Західної Європи та Сполучені Штати, тому Києву знадобиться «масована підтримка» з боку своїх партнерів з безпеки. Реагуючи на ці слова, Міністерство закордонних справ України та Міністерство у справах ветеранів зазначили, що з 2014 року тисячі українських солдат повернулися з фронту, але сплеску злочинності не стало. Наголошено, що українські ветерани – це захисники, які є фактором безпеки для України, Польщі та всієї Європи і потребують підтримки [20]

Водночас посилюється увага зарубіжних партнерів до українського досвіду. Відомі нам комплексні дослідження останніх років, підготовлені європейськими бізнес-структурами та громадськими організаціями, визнають значення конкретних дій по реінтеграції ветеранів, які проводяться в умовах війни. Наголошується на значення економічної реінтеграції, самозайнятості, професійної адаптації, створення локальних центрів підтримки та інше.

Висновки Реінтеграція ветеранів в Україні є ключовим суспільним викликом, оскільки сотні тисяч ветеранів, які повертаються з бойового досвіду, потребують інтеграції. Досвід показує, що, окрім державних заходів, ініціативи громадянського суспільства, психологічна підтримка та професійна переорієнтація (наприклад, через ініціативи «Бізнес, дружній до ветеранів») мають вирішальне значення для подолання травми та забезпечення соціального миру. Суттєвого значення набуває адвокація – захист прав ветеранів, як уже гарантованих державою, так і таких, що потребують інституціалізації.

ISSN 3041-1793 Online

Успішний досвід реінтеграції базується на поєднанні твердих фінансових гарантій для ветеранів і їх сімей, інституційним забезпеченням послуг та суспільним визнанням

Вказані у статті фактори посилюють увагу європейських партнерів до українського досвіду реінтеграції ветеранів. Зокрема, звертається увага на існуючі проблеми: реінтеграція є складним процесом, який вимагає об'єднання зусиль та вироблення активної державної політики; існує велика потреба в психологічній реабілітації; необхідно долати упередження серед роботодавців та соціальну напруженість, що виникає внаслідок переходу від військового до цивільного життя. Висока частка жінок в армії (приблизно 23%) вимагає програм, спеціально розроблених для жінок-ветеранів, оскільки вони часто стикаються з дискримінацією за статтю та певними бар'єрами в доступі до послуг підтримки. Водночас, відмічено, що компанії дедалі активніше інтегрують ветеранів як цінних працівників, часто через спеціалізовані портали вакансій та програми перепідготовки. Необхідне посилення залучення інституцій громадянського суспільства, які показали своє значення: багато неурядових організацій та волонтерських ініціатив відіграють ключову роль у реінтеграції, надаючи мережі та індивідуальну підтримку

Література:

1. Новий тлумачний словник української мови 3. Том П-Я.К. Вид-во «Аконіт» 2008. 862 с.
2. Азьмук Н.А. Соціально-економічна та освітня реінтеграція ветеранів на ринку праці: український контекст. Вісник економічної науки України. №2 (45), 2023. с. 117-122 DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2\(45\).117-122](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).117-122)
3. Вербицька А. Впровадження партисипативної моделі розвитку соціального підприємництва як інструменту реінтеграції ветеранів та членів їх сімей на рівні громади. Підприємництво та інновації, (32) 2024, 39-43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/32.6>
4. Ординович В.А. Закордонний досвід соціальної реінтеграції ветеранів військової служби Педагогічна академія. Наукові записки. 2024/ №9 DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.13380199>
5. Попик Ю. Зарубіжний досвід соціальної роботи з ветеранами війни. Інклюзія і суспільство. Вип. 3(8), 2024. С. 104-110. DOI <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-3-14>
6. Коваль Д., Мурашко Д. Основні засади реінтеграції ветеранів: досвід США. Актуальні проблеми економіки. № 11 (281). 2024. С.93- 100 DOI: [10.32752/1993-6788-2024-1-281-93-100](https://doi.org/10.32752/1993-6788-2024-1-281-93-100)
7. Коваль О.П. Зарубіжний досвід соціального підприємництва і перспективи його застосування в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_socpidpriemnictvo_16_022024.pdf.
8. Мамаєв І.О. Огляд досвіду США щодо професійної адаптації ветеранів війни. Репозитарій ХНУР 2024 URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/be37d5eb-d894-469a-b2ae-279d6ae79052/content>

9. Петруненко Я.В., Злобін Д.Л. Соціальне підприємництво як інструмент економічної інтеграції ветеранів: український та міжнародний досвід. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право №4 (88) 2025. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.30>

10. Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії: Аналітична довідка Відділу навчально-аналітичної роботи Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів. URL: <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland/>

11. Державна політика щодо ветеранів війни. Аналітична доповідь. НІСД. 2025. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-04/veterani-dopovid_0.pdf

12. Röders J., Olsson E., Dr McFee E. FBA Policy Brief/ Ukrainian Veterans' Gender-Responsive Reintegration. URL: <https://fba.se/media/2bbhats4/fba-policy-brief-ukrainian-veterans-gender-responsive-reintegration.pdf>

13. Лахижа М. І. Респонсивність як умова модернізації суспільства. Теорія та практика державного управління. 2009. Вип. 1. С. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2009_1_8

14. Demers, A. (2011). When Veterans Return: The Role of Community in Reintegration. APA PsycNet 16(2), 160–179. <https://doi.org/10.1080/15325024.2010.519281>

15. The Community Veterans Project URL: https://communityvetsproject.org/?gad_source=1&gad_campaignid=2088645050&gbraid=0AAAAADN4m3TzPi1NMP6jDw0542g_cQGo&gclid=Cj0KCQjwqPLOBhCiARIsAKRMPZp6AQ4BuwjjOymZWPn3YjypMwO0Xha6EegXHkBxSSDCtgNLoMXf9xsaArMxEALw_wcB

16. Bergman, B., Burdett, H., & Greenberg, N. (2014). "Service Life and Beyond". September 2014 The RUSI Journal 159(5) DOI:10.1080/03071847.2014.969946

17. International Veteran Policy: Comparative Concepts and Social Integration / Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages. – Berlin: Deutscher Bundestag, ≈2014-2015. – URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/385166/bericht-kom-englisch.pdf?utm_source=chatgpt.com

18. The Transition of Military Veterans from Active Service to Civilian Life (Transition du service actif à la vie civile des anciens combattants). Final Report of Task Group HFM-263. April 2021 222 s/ URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1183663.pdf>

19. VETERANS REINTEGRATION PROGRAM EVALUATION SUMMARY REPORT URL: <https://2021-2025.state.gov/wp-content/uploads/2024/11/Veterans-Reintegration-Program-Evaluation-Summary.pdf>

20. Garbicz K. Ukraina do Dudy: «Weterani nie są zagrożeniem, ale czynnikiem bezpieczeństwa w Europie» OKO-press 04/02/2025 URL: <https://oko.press/na-zywo/na-zywo-relacja/ukraina-do-dudy-weterani-nie-sa-zagrozeniem-ale-czynnikiem-bezpieczenstwa-w-europie>

Reference

1. Novyi tлумachnyi slovnyk ukraïnskoi movy (2008) 3 tom P-Ya.K. Vyd-vo «Akonit» [New explanatory dictionary of the Ukrainian language, volume 3, P-Ya.K. Publishing house «Akonit»] [In Ukrfinian].

2. Azmuk N.A. (2023) Sotsialno-ekonomichna ta osvitalia reintehratsiia veteraniiv na rynku pratsi: ukraïnskyi kontekst Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy.[Socio-economic and educational reintegration of veterans in the labor market: Ukrainian context Bulletin of Economic Science of Ukraine] №2 (45), 2023. s. 117-122 DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2\(45\).117-122](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).117-122) [In Ukrfinian].

ISSN 3041-1793 Online

3. Verbytska A.(2024) Vprovadzhennia partysypatyvnoi modeli rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva yak instrumentu reintehratsii veteraniv ta chleniv yikh simei na rivni hromady. Pidpriemnytstvo ta innovatsii [Implementation of a participatory model of social entrepreneurship development as a tool for the reintegration of veterans and their family members at the community level. Entrepreneurship and Innovation,] (32), 39-43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/32.6>[In Ukrfinian].

4. Ordynovych V.A. (2024) Zakordonnyi dosvid sotsialnoi reintehratsii veteraniv viiskovoi sluzhby Pedahonichna akademiia. Naukovi zapysky. Foreign experience of social reintegration of military service veterans Pedagogical Academy. Scientific notes. № 9DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.13380199>[In Ukrfinian].

5. Popyk Yu. (2024)Zarubizhnyi dosvid sotsialnoi roboty z veteranamy viiny. Inkluziia i suspilstvo.[Foreign experience of social work with war veterans. Inclusion and society.] Vyp. 3(8), 2024. S. 104-110. DOI <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-3-14>

6. Koval D., Murashko D. (2024) Osnovni zasady reintehratsii veteraniv: dosvid SShA. Aktualni problemy ekonomiky [. Basic principles of veterans' reintegration: experience of the USA. Current problems of the economy.]. № 11 (281). 2024. S.93- 100 DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-281-93-100

7. Koval O.P. (2024) Zarubizhnyi dosvid sotsialnoho pidpriemnytstva i perspektyvy yoho zastosuvannia v Ukraini. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen.[. Foreign experience of social entrepreneurship and prospects for its application in Ukraine. National Institute for Strategic Studies] URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_socpidpriemnictvo_16_022024.pdf. [In Ukrfinian].

8. Mamaiev I.O.(2024) Ohliad dosvidu SShA shchodo profesiinoi adaptatsii veteraniv viiny.[Review of the US experience in professional adaptation of war veterans] URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/be37d5eb-d894-469a-b2ae-279d6ae79052/content>[In Ukrfinian].

9. Petrunenko Ya.V., Zlobin D.L.(2025) Sotsialne pidpriemnytstvo yak instrument ekonomichnoi intehratsii veteraniv: ukraïnskyi ta mizhnarodnyi dosvid. Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo [Social Entrepreneurship as a Tool for Economic Integration of Veterans: Ukrainian and International Experience. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University] №4 (88) 2025. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.30>[In Ukrfinian].

10. Derzhavna polityka pidtrymky veteraniv: dosvid Spoluchenooho Korolivstva Velykoi Brytanii ta Pivnichnoi Irlandii: Analitychna dovidka Viddilu navchalno-analitchnoi roboty Ukrainskoho veteranskoho fondu Ministerstva u spravakh veteraniv.[State Policy of Support for Veterans: Experience of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland: Analytical Reference of the Department of Educational and Analytical Work of the Ukrainian Veterans Fund of the Ministry of Veterans Affairs] URL: <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-andnorthern-ireland/>[In Ukrfinian].

11. Derzhavna polityka shchodo veteraniv viiny. Analitychna dopovid. NISD (2025) .[State Policy on War Veterans. Analytical Report. NISD] URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-04/veterani-dopovid_0.pdf[In Ukrfinian].

12. Röders J., Olsson E., Dr McFee E. FBA Policy Brief/ Ukrainian Veterans' Gender-Responsive Reintegration. URL: <https://fba.se/media/2bbhats4/fba-policy-brief-ukrainian-veterans-gender-responsive-reintegration.pdf> [In English]

13. Lakhyzha M. I. (2009) Responsyvnist yak umova modernizatsii suspilstva. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia. Responsiveness as a condition for the modernization of society. Theory and practice of public administration. Vyp. 1. S. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2009_1_8[In Ukrfinian].

ISSN 3041-1793 Online

14. Demers, A. (2011). When Veterans Return: The Role of Community in Reintegration. APA PsycNet 16(2), 160–179. <https://doi.org/10.1080/15325024.2010.519281> [In English]
15. The Community Veterans Project URL: https://communityvetsproject.org/?gad_source=1&gad_campaignid=2088645050&gbraid=0AAAAADN4m3TzPi1NMP6jDw0542g__cQGo&gclid=Cj0KCQjwqPLOBhCiARIsAKRMPZp6AQ4BuwjjOymZWPn3YjypMw00Xha6EegXHkBXSSDCtgNLoMXf9xsaArMxEALw_wcB [In English]
16. Bergman, B., Burdett, H., & Greenberg, N. (2014). "Service Life and Beyond". September 2014 The RUSI Journal 159(5) DOI:10.1080/03071847.2014.969946 [In English]
17. International Veteran Policy: Comparative Concepts and Social Integration / Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages. – Berlin: Deutscher Bundestag, ≈2014–2015. – URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/385166/bericht-kom-englisch.pdf?utm_source=chatgpt.com [In English]
18. The Transition of Military Veterans from Active Service to Civilian Life (Transition du service actif à la vie civile des anciens combattants). Final Report of Task Group HFM-263. April 2021 222 s/ URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1183663.pdf> [In English]
19. VETERANS REINTEGRATION PROGRAM EVALUATION SUMMARY REPORT URL: <https://2021-2025.state.gov/wp-content/uploads/2024/11/Veterans-Reintegration-Program-Evaluation-Summary.pdf> [In English]
20. Garbicz K. Ukraina do Dudy: «Weterani nie są zagrożeniem, ale czynnikiem bezpieczeństwa w Europie» OKO-press 04/02/2025 URL: <https://oko.press/na-zywo/na-zywo-relacja/ukraina-dodudy-weterani-nie-sa-zagrozeniem-ale-czynnikami-bezpieczenstwa-w-europie> [In Polish]

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026